

อัตลักษณ์เฉพาะถิ่นของการปลูกพืชเศรษฐกิจในจังหวัดปทุมธานี: สู่การเป็นสินค้าจีไอปี 2020¹

ดร.ณวรรณ กำธรเกียรติ^{1*} สุชาวดี ศิลปรัตน์² และกุลปราโมช ประทุมชัย³

^{1,2} คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประเทศไทย

³ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ประเทศไทย

Local Identity of Economic Crop Plantation in Pathumthani Province: Towards Geographically Indicated Products in 2020

Daroonwan Kamthonkiat^{1*}, Suchawadee Silaparat² and Kulapramote Prathumchai³

^{1,2} Faculty of Liberal Arts, Thammasat University, Thailand

³ Faculty of Social Sciences, Kasetsart University, Thailand

Article Info

Research Article

Article History:

Received 16 July 2020

Revised 18 October 2020

Accepted 26 November 2020

คำสำคัญ

สิ่งปฏิกูลทางภูมิศาสตร์

กล้วยหอมทอง

สินค้าจีไอ

อัตลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น

ปทุมธานี

บทคัดย่อ

การยกย่องปลูกกล้วยหอมทองแบบมีผู้นำล้อมรอบ เป็นอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นด้านการจัดการพื้นที่ปลูกที่ถูกกระบุเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งปฏิกูลทางภูมิศาสตร์ตามประกาศของกรมทรัพย์สินทางปัญญาเมื่อต้นปี พ.ศ. 2563 (เลขที่ สข 63100136) ที่ทำให้การปลูก “กล้วยหอมทองปทุม” สินค้าจีไอรายการแรก ของจังหวัดปทุมธานีมีคุณภาพสูงและแตกต่างจากที่อื่น จากการศึกษาที่มาของการจัดการพื้นที่แบบนี้ พบว่า เกิดจากข้อจำกัดด้านสภาพพื้นที่ ประกอบกับความต้องการปลูกส้มเขียวหวานซึ่งมีราคาดีตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 และเปลี่ยนมาปลูกกล้วยหอมทองในเวลาต่อมา กว่า 5 ปีที่ผ่านมา ราคากล้วยหอมทองตกต่ำทำให้เกษตรกรประสบภาวะขาดทุน จึงนำสู่การศึกษาสถานการณ์การปลูกกล้วยหอมทองในอำเภอหนองเสือ จังหวัดปทุมธานี ซึ่งเป็นแหล่งปลูกอันดับหนึ่งของประเทศด้วยการวิเคราะห์ภาพถ่ายจากดาวเทียมหลายช่วงเวลาด้วยสายตาและการสำรวจภาคสนาม ผลการศึกษาพบว่า พื้นที่ปลูกกล้วยหอมทองในปี พ.ศ. 2560 ของอำเภอหนองเสือมีประมาณ 14,500 ไร่ แต่ต่อมามีการปลูกลดลงและหลายบริเวณปลูกปะปนกับพืชอื่นๆ เพื่อลดความเสี่ยงจากราคากล้วยหอมทองตกต่ำ จากสถานการณ์ข้างต้น พบว่า การปลูกกล้วยหอมทองของเกษตรกรส่วนใหญ่ในพื้นที่ศึกษา ยังไม่ได้คำนึงถึงการผลิตตามมาตรฐานสินค้าจีไอ ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการผลิตสินค้าจีไอควรมีการอบรมเกี่ยวกับกระบวนการผลิต และมีแผนรองรับเรื่องราวได้ให้แก่เกษตรกรในระหว่างที่ราคากล้วยหอมทองยังตกต่ำ และหาแหล่งรับซื้อใหม่ๆ เพื่อให้ “กล้วยหอมทองปทุม” สามารถสร้างชื่อเสียงและความมั่นคงทางรายได้ให้แก่เกษตรกรในจังหวัดปทุมธานีได้อย่างยั่งยืน

* Corresponding author

E-mail address:

Daroonwan.k@gmail.com

Keywords:

Geographical Indications,
Hom Thong Banana,
GI Product,
Local Identity,
Pathumthani

Abstract

Lifting grooves surrounded by ditches in planting Hom Thong banana has become a significant marker of local identity, mentioned as one of the factors that influence the unique quality of “Hom Thong Pa-Thum Banana”. It is announced by the Department of Intellectual Property in March 2020 as the first geographical indication (GI) product of Pathumthani Province (GI163). This local identity was first established in 1957 according to the topography and the arrangement of tangerine plantation. A few decades later, the Hom Thong banana has been introduced to replace the tangerine’s grooves, however, price decreases have also occurred with the Hom Thong banana. The situations of banana plantations in Nong Suea District, the largest area of Hom Thong banana production in Thailand were focused on in this study using satellite imagery and field surveys. In 2017, around 14,500 rai of Hom Thong banana were cultivated in Nong Suea and its extent has reduced in later years. In addition, many of the existing plots were incorporated with other cash crops for securing their income because lower demand and market price of Hom Thong banana. Recent planting situation has been established under the GI standard of Hom Thong Pa-Thum banana. The GI relevant agencies should consider arranging a training course for farmers on Hom Thong Pa-Thum banana production as the high standard and famous GI product of Pathumthani. Setting price guarantee and finding new market channels will build up the “Hom Thong Pa-Thum Banana”.

1. บทนำ

ในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา รัฐบาลมีนโยบายให้กระทรวงพาณิชย์ประสานความร่วมมือกับกระทรวงมหาดไทย กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในการส่งเสริมและคุ้มครองสินค้าสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (Geographical Indication Products) หรือสินค้าจีไอของไทย โดยตั้งเป้าหมายให้ทุกจังหวัดมีสินค้าจีไออย่างน้อยหนึ่งรายการ ตลอดจนสนับสนุนให้มีการเพิ่มมูลค่าการตลาดของการจำหน่ายสินค้าจีไอของไทยที่กำลังได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้นทั้งกับตลาดในประเทศ และต่างประเทศ ตามพฤติกรรมของผู้บริโภคยุคใหม่ ที่มีจำนวนไม่น้อยที่ให้ความสนใจแหล่งที่มาของผลิตภัณฑ์หรือความเป็นสินค้าที่มีสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ความเป็นสินค้าเฉพาะถิ่นที่หาจากที่อื่นไม่ได้ โดยพิจารณาจากหลายปัจจัย ได้แก่ สภาพดิน ลักษณะภูมิอากาศ วัตถุดิบที่มีในพื้นที่ รวมไปถึงภูมิปัญญาที่สร้างสรรค์และสืบทอดกันมาในท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ในการเพาะปลูกหรือสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ เพื่อผลิตเป็นสินค้าที่มีคุณลักษณะพิเศษ แตกต่างจากสินค้าชนิดเดียวกันที่ผลิตในแหล่งอื่น (กรมทรัพย์สินทางปัญญา, 2559; InfoQuest Limited, 2562)

ในปี พ.ศ. 2560 จังหวัดปทุมธานีได้เสนอขึ้นทะเบียนกล้วยหอมทอง เพื่อเป็นสินค้าจีไอรายการแรกของจังหวัด ซึ่งนอกจากจะเป็นการสนองนโยบายของภาครัฐแล้ว ข้อดีของการผลิตสินค้าจีไอยังเป็นการช่วยรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตสินค้า เกิดการสร้างมาตรฐานของสินค้า นำไปสู่ความมั่นคงทางรายได้ให้แก่เกษตรกรหรือสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในท้องถิ่น และอาจส่งผลพลอยได้ในการรักษาพื้นที่เกษตรกรรมของจังหวัดปทุมธานีให้คงความเป็นพื้นที่คลังอาหารที่สำคัญของประเทศ ชะลอการขายที่ดินให้แก่นายทุนนอกพื้นที่เพื่อพัฒนาด้านอสังหาริมทรัพย์ที่แผ่ขยายมาจากพื้นที่กรุงเทพฯ และทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการเกษตรไปเป็นพื้นที่เมืองหรือสิ่งปลูกสร้างเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องมาตลอดเกือบสองทศวรรษ และต่อมาในวันที่ 30 เดือนมีนาคม พ.ศ. 2563 กรมทรัพย์สินทางปัญญาได้ประกาศขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ชื่อว่า “กล้วยหอมทองปทุม” ทะเบียนเลขที่ สข 63100136 ให้เป็นสินค้าจีไอของจังหวัดปทุมธานี โดยการจัดการพื้นที่ปลูกแบบยกร่องและมีคูน้ำล้อมรอบ ซึ่งเป็นอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นของการปลูกพืชเศรษฐกิจ รวมถึงกล้วยหอมทองได้ถูกระบุว่า เป็นปัจจัยที่ทำให้การผลิตกล้วยหอมทองในพื้นที่นี้มีคุณภาพและแตกต่างจากผลผลิตจากพื้นที่อื่น (กรมทรัพย์สินทางปัญญา, 2563; สำนักงานสถิติปทุมธานี, 2563)

แต่จากรายงานด้านการเกษตรของจังหวัดปทุมธานีจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง พบว่าพื้นที่ปลูกกล้วยหอมทองในปทุมธานีลดลงในช่วงปี พ.ศ. 2558 - 2559 เนื่องจากประสบปัญหาภัยแล้งเช่นเดียวกับบริเวณอื่นๆ ทั่วประเทศ (สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร (องค์การมหาชน), 2559) จึงเป็นช่วงที่ราคาผลผลิตค่อนข้างสูงจากความต้องการของตลาด

โดยเฉพาะช่วงเทศกาลตรุษจีนไหว้เจ้าที่มีราคาหรีดประมาณ 200 บาท หรือกิโลกรัมละไม่ต่ำกว่า 50 บาท นำไปสู่การขยายพื้นที่ปลูกกล้วยหอมทองทั่วประเทศ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2560 มีผลผลิตกล้วยหอมทองที่ปลูกจากแหล่งอื่น ๆ ทอยออกมาจำนวนมากจนล้นตลาด ราคาจึงลดลงอย่างมาก เหลือหรีดไม่ถึง 50 บาท หรือกิโลกรัมละไม่ถึง 20 บาท (ราคาต่อผลต่ำกว่า 1 บาท) นำไปสู่การปรับเปลี่ยนไปปลูกพืชทางเลือกอื่นๆ ผลผสมผสานหรือแทนที่การปลูกกล้วยหอมทองกันมากขึ้น (ผู้จัดการออนไลน์, 2560; ประชาชาติธุรกิจออนไลน์, 2560, 2558; สำนักงานเกษตรและสหกรณ์ จังหวัดปทุมธานี, 2563, น. 55) จากสถานการณ์ดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยได้เกิดคำถามว่า อัตลักษณ์เฉพาะถิ่นด้านการจัดการพื้นที่ปลูกกล้วยหอม (เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์) ในจังหวัดปทุมธานีมีที่มาและบทบาทต่อการเพาะปลูกกล้วยหอมทองอย่างไร และสถานการณ์การปลูกกล้วยหอมทองในพื้นที่ภายใต้ภาวะราคาผลผลิตตกต่ำเป็นอย่างไร และมีความพร้อมที่จะเป็นพื้นที่ผลิตกล้วยหอมทองได้สอดคล้องกับเกณฑ์การเป็นสินค้าจีไอหรือไม่ โดยจะหาคำตอบด้วยการทบทวนวรรณกรรม การใช้เทคโนโลยีทางภูมิศาสตร์ ร่วมกับการสำรวจภาคสนาม ซึ่งประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษานี้ สามารถช่วยให้เข้าใจที่มาและบทบาทของอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการปลูกกล้วยหอมทองจีไอในพื้นที่ศึกษามากขึ้น และหากมีปัญหาเรื่องราคาผลผลิต สถานการณ์การปลูกกล้วยหอมทองจะเป็นอย่างไร ซึ่งผลจากการศึกษาจะเป็นข้อมูลให้แก่หน่วยงานด้านการเกษตรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ สำนักงานเกษตรจังหวัด องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น รวมถึงหน่วยงานควบคุมคุณภาพหรือมาตรฐานสินค้าจีไอในกำกับของกรมทรัพย์สินทางปัญญาได้เข้าใจสถานการณ์และความพร้อมของเกษตรกรผู้ผลิตกล้วยหอมทองในพื้นที่ศึกษา เพื่อนำไปสู่การวางแผนสนับสนุนการผลิตกล้วยหอมทองปทุมในพื้นที่ศึกษาให้ได้มาตรฐานสินค้าจีไอออกสู่ตลาดทั้งในและต่างประเทศ ซึ่งเป็นการสร้างชื่อเสียงของสินค้าจีไอและความมั่นคงทางรายได้ให้แก่เกษตรกรในท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

2. วัตถุประสงค์

2.1 เพื่อศึกษาที่มาและบทบาทของอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นด้านการจัดการพื้นที่เพาะปลูกกล้วยหอมทองของจังหวัดปทุมธานี

2.2 เพื่อศึกษาสถานการณ์การปลูกกล้วยหอมทองในจังหวัดปทุมธานีภายใต้ภาวะราคาผลผลิตตกต่ำ

3. ทบทวนวรรณกรรม

งานวิจัยนี้ได้ศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความเป็นมาของการพัฒนาพื้นที่เกษตรกรรมในจังหวัดปทุมธานี งานวิจัยเกี่ยวกับการตัดสินใจเลือกปลูกพืชเศรษฐกิจ การผลิตพืชเศรษฐกิจของจังหวัดปทุมธานี สินค้าโอท็อปหอมทองปทุม และการใช้เทคโนโลยีทางภูมิศาสตร์ในการติดตามสถานการณ์การปลูกกล้วยหอมในพื้นที่ศึกษา โดยมีรายละเอียดพอสังเขปดังนี้

3.1 ความเป็นมาของการพัฒนาพื้นที่เกษตรกรรมในจังหวัดปทุมธานี

ในอดีตจังหวัดปทุมธานีเป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของ “ทุ่งหลวง” ซึ่งเป็นพื้นที่ราบลุ่มต่ำขนาดใหญ่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาและอยู่ทางตอนใต้ของอยุธยาลงมาจรดกรุงเทพมหานคร เป็นพื้นที่ที่เกิดจากตะกอนปากแม่น้ำและทะเลมาบรรจบกัน มีพื้นที่ส่วนใหญ่สูงจากระดับน้ำทะเลไม่เกิน 2 เมตร สภาพภูมิประเทศประกอบด้วย หนอง บึง พื้นที่ลุ่มชื้นแฉะหรือที่ลุ่มน้ำขังมากมายในพื้นที่ และในพื้นที่นี้เคยมีสัตว์ป่าอาศัย ได้แก่ สมัน ช้างป่า ซึ่งมีอิทธิพลต่อการตั้งชื่อสถานที่ของจังหวัด เช่น ท่าโขลง ซึ่งในอดีตแทบไม่มีผู้คนเข้าการตั้งถิ่นฐานกัน ในบริเวณนี้ จนกระทั่งภายหลังการเซ็นสนธิสัญญาเบาริงกับอังกฤษใน พ.ศ. 2398 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) ที่มีผลต่อการค้าขายระหว่างไทยและต่างชาติ มีการเปลี่ยนแปลงการเพาะปลูกเพื่อยังชีพไปสู่การเพาะปลูกเพื่อการค้าและการส่งออกต่างประเทศ ซึ่งต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ได้ทรงเล็งเห็นว่า ทุ่งหลวง ควรพัฒนาพื้นที่ด้วยการขุดคลองระบายน้ำและคลองส่งน้ำเข้าถึงพื้นที่เพื่อพัฒนาเป็นแหล่งปลูกข้าว ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจและสินค้าสำคัญของประเทศในขณะนั้น และเป็นการเพิ่มพื้นที่และผลผลิตเพื่อการส่งออกข้าวไปจำหน่ายยังต่างประเทศ ในการพัฒนาพื้นที่แห่งนี้มีบริษัทขุดคลองแลคูนาสยามจำกัด (กอมปนีขุดคลองแลคูนาสยาม) มารับจ้างขุดคลองในปี พ.ศ. 2431 ซึ่งมีพื้นที่ดำเนินการกว้างขวางทางปริมณฑลทางตอนเหนือของกรุงเทพมหานคร โดยในช่วงปี พ.ศ. 2433 - พ.ศ. 2447 ภายใต้โครงการพัฒนาที่ดินที่เรียกว่า โครงการรังสิต มีการขุดคลองรังสิตประยูรศักดิ์หรือคลองรังสิต และคลองแยกต่างๆ มากมาย จนต่อมาเรียกบริเวณนี้ว่า “ทุ่งหลวงรังสิต” ซึ่งจังหวัดปทุมธานีเป็นพื้นที่หลักของโครงการคลองชลประทานเพื่อการเกษตรแห่งแรกของประเทศไทย แต่คลองที่ขุดเสร็จในช่วงแรกยังไม่สามารถส่งน้ำและควบคุมระดับน้ำได้ ทำให้ประสบปัญหาทั้งน้ำมากและน้อยเกินไป ทำให้การปลูกข้าวในช่วงแรกทำได้ไม่เต็มพื้นที่และให้ผลผลิตไม่มาก นอกจากนี้ การระบายน้ำออกจากพื้นที่ลุ่มน้ำขังในช่วงการพัฒนาพื้นที่แห่งนี้ ทำให้กัมมะถันในดินที่อยู่ในรูปของแร่ไพไรต์ได้สัมผัสกับอากาศและความชื้นในดินส่งผลให้ดินมีสภาพเป็นกรดหรือเป็นดินเปรี้ยวอย่างรุนแรง เป็นอุปสรรคต่อการปลูกข้าวหรือพืชอื่นๆ เพราะทำให้ได้ผลผลิตน้อย จึงยังมีการพัฒนาวิทยาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่มาช่วย

ปรับปรุงระบบคลองขุดหรือระบบการชลประทานของประเทศอย่างต่อเนื่องจนถึงประมาณปี พ.ศ. 2500 ที่โครงการพัฒนาระบบคูคลองหรือระบบชลประทานหลายโครงการดำเนินการแล้วเสร็จ อาทิ โครงการชลประทานป่าสักใต้ โครงการชลประทานเขียงราก - คลองด่าน โครงการชลประทานแม่น้ำสุพรรณ และโครงการชลประทานเจ้าพระยาใหญ่ ที่ส่งผลให้ระบบชลประทานในพื้นที่ทุ่งรังสิตได้รับการพัฒนาและแก้ไขจนสามารถควบคุมการส่งน้ำและควบคุมระดับน้ำให้เหมาะสมกับการทำการเกษตรมากขึ้น จึงมีทั้งการปลูกข้าว รวมถึงการทำสวนส้มเขียวหวานและส้มกันมากขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2512-17 ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา (มีอำเภอนองเสือ คลองหลวง ัญบุรี ลำลูกกา และบางส่วนของอำเภอเมืองปทุมธานี) นอกจากนี้ ยังมีพืชพลังงาน และพืชเศรษฐกิจอื่น ๆ ที่ให้ผลตอบแทนสูงกว่าการทำนาได้ขยายพื้นที่ปลูกกันมากขึ้นด้วย และมีการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่จังหวัดปทุมธานีหนาแน่นขึ้นตั้งแต่ช่วงเวลานั้นเป็นต้นมา (ฉลองสุนทราวาณิชย์ และคณะ, 2538; สุนทรี อาสะไวย์, 2530; อาสาพร สุวรรณฤทธิ์ 2553; Tanabe, 1977)

3.2 งานวิจัยเกี่ยวกับการตัดสินใจเลือกปลูกพืชเศรษฐกิจ

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจปลูกหรือการผลิตพืชเศรษฐกิจของเกษตรกรพบว่า มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องหลายประการ โดยสรุปจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการปลูกกล้วยดังนี้

อรพิมพ์ สุริยา เฉลิมพล จตุพร พัฒนา สุขประเสริฐ และสุวิสา พัฒนเกียรติ (2560) วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการผลิตกล้วยหอมของเกษตรกรในอำเภอนองเสือ จังหวัดปทุมธานี โดยใช้แบบสอบถามที่มีคำถาม 4 หมวด คือ ปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านสังคม และปัจจัยด้านความรู้เกี่ยวกับการผลิตกล้วยหอม โดยมีกลุ่มตัวอย่างที่เป็นเกษตรกรผู้ปลูกกล้วยหอม จำนวน 212 ราย และนำข้อมูลจากการสอบถามมาวิเคราะห์ด้วยสถิติเชิงพรรณนาและสถิติเชิงอนุมาน ผลการศึกษาสรุปว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการผลิตกล้วยหอม ได้แก่ จำนวนแรงงานในครัวเรือน จำนวนแรงงานจ้าง รายได้สุทธิจากการผลิตกล้วยหอม รายได้จากกิจกรรมอื่นนอกเหนือจากการปลูกกล้วยหอม ต้นทุนการผลิตกล้วยหอม และความรู้เกี่ยวกับการผลิตกล้วยหอมให้ได้มาตรฐาน โดยมีแรงงานในครัวเรือนเฉลี่ย 2.17 คน และแรงงานจ้างเฉลี่ย 0.41 รายได้สุทธิจากการปลูกกล้วยหอมเฉลี่ย 771,990.57 บาทต่อปี และต้นทุนการผลิตกล้วยหอมเฉลี่ย 19,349.53 บาทต่อไร่ เกษตรกรส่วนใหญ่ร้อยละ 85.85 ไม่ได้รับการฝึกอบรมเกี่ยวกับการผลิตกล้วยหอม และร้อยละ 78.77 เป็นสมาชิกกลุ่มหรือสหกรณ์ เกษตรกรส่วนใหญ่นิยมปลูกกล้วยหอมพันธุ์หอมทองร้อยละ 77.83 จากการศึกษาของนิพนธ์นิภา บุญช่วย (2560) ที่ศึกษาต้นทุนและผลตอบแทนของการปลูกกล้วยน้ำว้า ในเขตอำเภอยาง จังหวัดเพชรบุรี จากเกษตรกร จำนวน 10 ราย และรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามและการสัมภาษณ์เชิงลึกโดยสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ ผลการศึกษา พบว่า ปัจจัยสำคัญที่เกษตรกรตัดสินใจปลูกกล้วย

น้ำว่า คือ ราคาผลผลิต การปลูกง่าย ดูแลรักษาไม่ยาก และเป็นที่ต้องการของตลาดเพราะสามารถนำไปใช้ประโยชน์และแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ได้หลากหลาย แต่ปัญหาของเกษตรกรคือ ผลผลิตกล้วยน้ำว่าต่อไร่ต่อบีคอนข้างต่ำเมื่อเทียบกับต้นทุนในการลงทุนปลูกกล้วยน้ำว่า ทำให้ต้องใช้ระยะเวลาในการปลูกนานประมาณ 6 ปี ถึงจะได้ทุนคืน ซึ่งผู้วิจัยเสนอแนะให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องแนะนำเกษตรกรในการจัดบันทึกค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ที่ใช้ในการลงทุนและรายได้ที่แท้จริงจากการปลูกกล้วยน้ำว่า ซึ่งจะส่งผลให้เกษตรกรสามารถทราบถึงกำไรสุทธิที่เกิดขึ้นจริง ในส่วนของศิริพร งามเชย (2551) ทำการวิเคราะห์การตอบสนองอุปทานกล้วยหอมในประเทศไทย พบว่า ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการปลูกกล้วยหอมทองของทั้งประเทศ คือ ราคากล้วยหอมที่เกษตรกรได้รับในปีที่ผ่านมา พื้นที่ปลูกกล้วยหอมในปีที่ผ่านมา และปริมาณน้ำฝนในปีล่าสุด ซึ่งเมื่อพิจารณาเป็นรายภาคแล้วพบว่า ปัจจัยที่มีผลกระทบดังกล่าวพบได้ในพื้นที่ภาคกลาง และภาคเหนือ แต่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปัจจัยที่มีผลกระทบ ได้แก่ ราคากล้วยหอม และพื้นที่ปลูกกล้วยหอมในปีที่ผ่านมา ส่วนปัจจัยที่มีผลกระทบของภาคใต้ขึ้นอยู่กับราคากล้วยหอมในปีที่ผ่านมา ปริมาณน้ำฝนและค่าจ้างแรงงาน

จะเห็นว่า การตัดสินใจเลือกพืชเศรษฐกิจที่จะปลูกของเกษตรกรส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับปัจจัยด้านราคาและความต้องการของตลาด ประเด็นรองลงมามีหลายอย่าง เช่น ความรู้ความสามารถในการผลิตพืชชนิดนั้น แรงงาน (จำนวนและค่าจ้างแรงงาน) และสภาพภูมิอากาศ ดังนั้น สถานการณ์การเพาะปลูกกล้วยหอมทองซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจเป้าหมายที่จะพัฒนาเป็นสินค้าสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์หรือให้ได้มาตรฐานสินค้าจีไอของจังหวัดปทุมธานีเป็นอย่างไรในขณะที่ยังราคาผลผลิตตกต่ำจึงเป็นประเด็นที่สนใจในการศึกษาครั้งนี้

3.3 การผลิตพืชเศรษฐกิจของจังหวัดปทุมธานี

จากการรวบรวมข้อมูลการผลิตพืชเศรษฐกิจของจังหวัดปทุมธานีระหว่างปี พ.ศ. 2545 ถึงปัจจุบัน จากสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2563) พบว่า ข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญที่มีพื้นที่เพาะปลูกมากเป็นอันดับหนึ่งของจังหวัดปทุมธานีมาอย่างยาวนาน พบปลูกมากในอำเภอลำลูกกาและลาดหลุมแก้ว ในขณะที่สวนผลไม้และไม้ยืนต้นเคยมีพื้นที่ปลูกในปี พ.ศ. 2545 ประมาณครึ่งหนึ่งของพื้นที่นาข้าวที่ปลูกในช่วงเวลาเดียวกัน แต่ในปี พ.ศ. 2547 มีพื้นที่ปลูกลดลงประมาณ 50 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ปลูกในปี พ.ศ. 2545 จนกระทั่งปี พ.ศ. 2562 เหลือพื้นที่ปลูกไม่ถึง 1 ใน 5 ของพื้นที่ที่เคยปลูกในปี พ.ศ. 2545 โดยพืชเศรษฐกิจที่สำคัญในกลุ่มไม้ผล/ไม้ยืนต้น ได้แก่ ส้มเขียวหวาน กล้วยหอมทอง ปาล์มน้ำมัน และสวนผลไม้ต่าง ๆ ซึ่งพบปลูกมากในอำเภอหนองเสือ เนื่องจากผลตอบแทนที่ไม่คุ้มค่าจากการทำนา ในช่วงปี พ.ศ. 2510 เกษตรกรและกลุ่มนายทุนนอกพื้นที่มีการปลูกส้มกันมากทำให้จังหวัดปทุมธานีกลายเป็นพื้นที่ปลูกส้มที่สำคัญของภาคกลางตั้งแต่นั้นมา จนกระทั่งในเวลาต่อมา ราคาผลผลิตส้มตกต่ำและประสบ

ปัญหาโรคกรีนนิ่งทำให้สัมผัสมลร่วง เกษตรกรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่สามารถควบคุมหรือกำจัดโรคดังกล่าวให้หมดไปจากพื้นที่ได้ ทำให้ช่วงปี พ.ศ. 2540 เกษตรกรหันไปปลูกปาล์มน้ำมันกันมากขึ้นตามการสนับสนุนของหน่วยงานภาครัฐ และมีการปลูกไม้ผลอื่นๆ เช่น มะม่วง ลำไย กัลยหอมทอง รวมถึงพืชผักหลายชนิดทดแทนในพื้นที่ส่วนใหญ่ที่เคยปลูกส้ม นอกจากนี้ พื้นที่ปลูกไม้ผล/ไม้ยืนต้นที่เข้าถึงสะดวกและไม่มีลักษณะลุ่มต่ำเหมือนนาข้าวยังเป็นเป้าหมายของนักลงทุนในการนำไปพัฒนาเป็นพื้นที่อยู่อาศัย โรงงานหรือห้างร้านต่างๆ ส่งผลให้พื้นที่ปลูกไม้ผล/ไม้ยืนต้นลดลงด้วยเช่นกัน

3.4 สิ้นค้าจีไอ “กัลยหอมทองปทุม”

จากประกาศของกรมทรัพย์สินทางปัญญา เรื่อง การขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ กัลยหอมทอง ทะเบียนเลขที่ สข 63100136 (GI136) ลงวันที่ 30 มีนาคม พ.ศ. 2563 และกรมวิชาการเกษตร สามารถสรุปได้ว่า กัลยหอมทอง มีชื่อภาษาอังกฤษว่า กล็อส ไมเคิล (Gros Michel) และมีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Musa Sapientum* หรือ *Musa* (AAA group, 'Gros Michel') 'Kluai Hom Thong' เป็นไม้ล้มลุกที่จัดเป็นผลไม้ที่อุดมไปด้วยคุณค่าทางโภชนาการและสามารถใช้ประโยชน์ได้แทบทุกส่วน และยังเป็นผลไม้ที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากท่ามกลางกระแสอาหารสุขภาพ ส่งผลให้เกิดความต้องการบริโภคสูงขึ้นอย่างก้าวกระโดด โดยเป็นที่ต้องการของตลาดทั้งในและต่างประเทศอย่างมากในช่วงกว่า 5 ปีที่ผ่านมา จึงเป็นผลไม้ที่มีราคาผลตอบแทนสูงมากโดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. 2555 - 2557 ทำให้เกษตรกรในจังหวัดปทุมธานี (รวมถึงพื้นที่อื่นๆ ทั่วประเทศ) เริ่มหันมาปลูกกัลยหอมทองเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน จนทำให้อำเภอหนองเสือกลายเป็นพื้นที่ปลูกกัลยหอมทองมากเป็นอันดับหนึ่งของประเทศนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2557 เป็นต้นมา ถึงแม้ในช่วงเริ่มต้นจะนำพันธุ์กัลยมาจากจังหวัดเพชรบุรี แต่ด้วยอัตลักษณ์เฉพาะถิ่น โดยเฉพาะด้านการจัดการพื้นที่ปลูกประกอบกับลักษณะทางภูมิศาสตร์ และลักษณะของผลผลิตที่แตกต่างจากกัลยหอมทองที่ปลูกในพื้นที่อื่น ทำให้กัลยหอมทองที่ปลูกในพื้นที่จังหวัดปทุมธานีและใช้หน่อพันธุ์ที่ผลิตเองในพื้นที่ถูกยื่นขอขึ้นทะเบียนเป็นสินค้าจีไอรายการแรกของจังหวัดในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2560 และได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (ทะเบียนเลขที่ สข 6310013) เมื่อวันที่ 30 มีนาคม พ.ศ. 2563 โดยมีชื่อเรียกว่า **กัลยหอมทองปทุม (Hom Thong Pa-Thum Banana/Kluay Hom Thong Pa-Thum)** ซึ่งผลมีลักษณะเด่น คือ ผลใหญ่ ยาว หน้าตัดค่อนข้างกลม ปลายคอดเล็กน้อย ผิวนวล เปลือกบาง ผลดิบสีเขียว นวล ผลสุกสีเหลืองทองนวล เนื้อเหนียวแน่นรสชาติหอมหวาน (มีค่าความหวานตั้งแต่ 16 - 23 องศาบริกซ์) ปลูกภายในพื้นที่จังหวัดปทุมธานี ที่มีการเตรียมพื้นที่แบบร่องน้ำ มีการยกร่องกว้าง 6 - 8 เมตร ร่องคูน้ำกว้าง 1 - 1.5 เมตร ลึก 0.5 - 1 เมตร หรือถึงชั้นดินเลนของตะกอนน้ำทะเล มีคันดินอัดแน่นเพื่อป้องกันน้ำท่วม ก่อนยกร่องควรแยกหน้าดินมาทับบนดินที่ขุดมาจากร่องคูน้ำ และ

ปรับปรุงดินด้วยปุ๋ยหมักหรือปุ๋ยคอกร่วมกับปุ๋ยเคมีหรือปุ๋ยอินทรีย์น้ำ หรือตามความเหมาะสมของพื้นที่ นอกจากนี้ ยังต้องควบคุมกระบวนการผลิต ตั้งแต่การเตรียมดินและการปลูก การดูแลรักษา การคลุมเครือกล้าย การเก็บเกี่ยว รวมถึงการบรรจุหีบห่อที่กำหนดให้มีรายละเอียดบนบรรจุภัณฑ์ ฉลาก หรือหีบห่อว่า “กล้ายหอมทองปทุม” และ/หรือตามชื่อเรียกของสินค้าจีไอตั้งระบุไว้ข้างต้น และให้ระบุชื่อ ที่อยู่ของผู้ผลิตหรือผู้ประกอบการที่สามารถติดต่อได้ (กรมทรัพย์สินทางปัญญา, 2563; กรมวิชาการเกษตร, 2559; สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ, 2559; สำนักงานเกษตรจังหวัดปทุมธานี, 2558)

3.5 เทคโนโลยีทางภูมิศาสตร์

สามารถสรุปบทบาทของเทคนิคในกลุ่มเทคโนโลยีทางภูมิศาสตร์หรือเทคโนโลยีภูมิสารสนเทศ (Geo-informatics) ที่เกี่ยวข้องในงานวิจัยได้พอสังเขปดังนี้ (สำนักงานพัฒนาเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ (องค์การมหาชน), 2552)

3.5.1 เทคโนโลยีการสำรวจจากระยะไกล (Remote Sensing – RS) ที่อาศัยคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าที่แผ่หรือสะท้อนมาจากสิ่งที่ต้องการสำรวจเป็นสื่อในการตรวจวัด โดยไม่มีการสัมผัสกับวัตถุ สามารถเก็บข้อมูลของพื้นที่เป้าหมายครอบคลุมบริเวณกว้างจึงช่วยให้ประหยัดแรงงานและเวลาในการสำรวจภาคสนาม และการสำรวจด้วยดาวเทียมทำให้ได้ข้อมูลของพื้นที่ศึกษาหลายช่วงคลื่น มีรายละเอียดจุดภาพหลายระดับ และมีหลายช่วงเวลาให้เลือกใช้ ซึ่งในงานวิจัยนี้ จะให้ภาพถ่ายจากดาวเทียมที่มีรายละเอียดของจุดภาพสูง (ประมาณ 5 เมตร) ได้แก่ ภาพจากดาวเทียม IKONOS QuickBird WorldView และ GeoEye หรืออาจเรียกว่า ดาวเทียมกลุ่ม DigitalGlobe และพันธมิตร จากหลายช่วงเวลาที่สามารถสืบค้นจากฐานข้อมูลในโปรแกรมกูเกิลเอิร์ธโปร (Google Earth Pro) และนำมาวิเคราะห์ด้วยสายตา โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญในการแปลและตีความด้วยสายตา 8 อย่าง (Natural Resources Canada, 2015) คือ สีและระดับความเข้มของสี (Color tone and brightness) รูปร่าง (Shape) รูปแบบ (Pattern) ขนาด (Size) ความหยาบละเอียดของเนื้อภาพ (Texture) ความสูงและเงา (Height and Shadow) ความสัมพันธ์กับตำแหน่งและสิ่งแวดล้อม (Location and Association) การเปลี่ยนแปลงตามฤดูกาล (Temporal change) ซึ่งผู้วิเคราะห์แปลความควรได้รับการฝึกอบรม หากมีประสบการณ์หรือรู้จักพื้นที่ที่จะแปลมาก ก็จะได้แปลได้ถูกต้องแม่นยำมากขึ้น นอกจากนี้ ยังมีการใช้ภาพจากหลายช่วงเวลามานำเสนอพื้นที่ตัวอย่างที่มีทั้งการปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นและกล้ายหอมทอง

3.5.2 ระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ (Geographic Information System - GIS) ที่มีความสามารถในการจัดเก็บ จัดการ วิเคราะห์ และนำเสนอข้อมูลเชิงพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งงานวิจัยนี้มีการนำข้อมูลตำแหน่งแปลงกล้ายหรือจุดสำรวจภาคสนามมาสร้างเป็นแผนที่ ซึ่ง

สามารถนำไปวิเคราะห์ร่วมกับขอบเขตการปกครอง โครงข่ายคมนาคมและข้อมูลแผนที่ดิจิทัลที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษาได้เช่นกัน

3.5.3 ระบบระบุตำแหน่งพิคิตบนโลก (Global Navigation System – GNSS เดิมใช้

Global Positioning System – GPS) ที่นำมาช่วยในการระบุจุดสำรวจภาคสนาม ตำแหน่งแปลงกล้วย และเส้นทางที่ใช้ในการสำรวจภาคสนาม โดยข้อมูลตำแหน่งและเส้นทางที่บันทึกด้วยอุปกรณ์ GNSS หรือ GPS แบบพกพา จะถูกนำเข้าสู่ระบบ GIS และซ้อนทับกับภาพถ่ายจากดาวเทียมเพื่อสนับสนุนการวิเคราะห์ข้อมูลได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4. วิธีดำเนินการวิจัย

4.1 พื้นที่ศึกษา

จังหวัดปทุมธานีประกอบด้วย 7 อำเภอ คือ อำเภอเมืองปทุมธานี อำเภอธัญบุรี อำเภอลำลูกกา อำเภอลองหลวง อำเภอลาดหลุมแก้ว อำเภอสามโคก และอำเภอหนองเสือ (ภาพที่ 1)

ภาพที่ 1

แผนที่ขอบเขตการปกครองในจังหวัดปทุมธานี

จังหวัดปทุมธานีเป็นหนึ่งในห้าจังหวัดปริมณฑล อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครไปทางทิศเหนือ 27.8 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 1,528 ตารางกิโลเมตร หรือ 953,660 ไร่ มีอุณหภูมิเฉลี่ยทั้งปีประมาณ 28 องศาเซลเซียส มีความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ยทั้งปีประมาณ 70 เปอร์เซ็นต์ และมีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยประมาณ 1,370 - 1,400 มิลลิเมตรต่อปี ซึ่งปกติจะมีปริมาณน้ำฝนตกสูงสุดในเดือนกันยายน (สำนักงานสถิติจังหวัดปทุมธานี, 2563)

4.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยมีรายละเอียดต่อไปนี้

4.2.1 ข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์ ได้แก่

- ข้อมูลการผลิตพืชเศรษฐกิจของจังหวัดปทุมธานี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 - 2562 จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักงานการเกษตรจังหวัดปทุมธานี สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดปทุมธานี กรมวิชาการเกษตร สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ และสำนักงานสถิติแห่งชาติ รวมถึงข้อมูลอื่นๆ ที่จำเป็น

- ภาพถ่ายจากดาวเทียมบริเวณพื้นที่ศึกษาระหว่างปี พ.ศ. 2547 - 2562 จากดาวเทียมกลุ่ม DigitalGlobe และพันธมิตร ซึ่งมีรายละเอียดจุดภาพอยู่ระหว่าง 6-15 เซนติเมตร จากฐานข้อมูล Google Earth

- แผนที่ดิจิทัลขอบเขตการปกครองจังหวัดปทุมธานี จากกรมพัฒนาที่ดิน
- รายงานและบทความที่เกี่ยวข้อง

4.2.2 ฮาร์ดแวร์และซอฟต์แวร์ ได้แก่

เครื่องคอมพิวเตอร์ เครื่องรับสัญญาณ GNSS/GPS กล้องถ่ายรูป โปรแกรม Google Earth Pro (7.3.3.7786 (64-bit)) และโปรแกรม QGIS (Quantum GIS) เวอร์ชัน 3.2 ใช้ในการสำรวจภาคสนามและการจัดทำแผนที่พื้นที่ปลูกกล้วยหอม

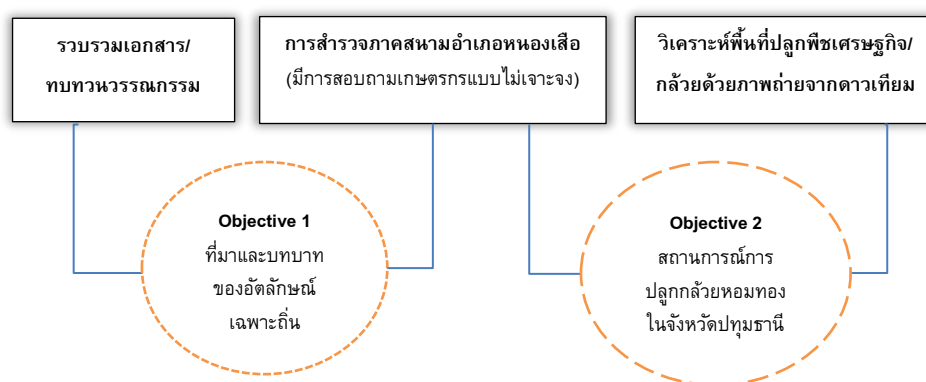
4.3 ขั้นตอนการดำเนินงาน

จากแผนผังแสดงกรอบแนวคิดการทำงานในภาพที่ 2 จะเริ่มจากการรวบรวมเอกสารเรื่องการพัฒนาพื้นที่เกษตรกรรมและระบบชลประทาน ข้อมูลด้านการผลิตพืชเศรษฐกิจ การใช้ประโยชน์ที่ดินเกษตรของพื้นที่ศึกษาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันของจังหวัดปทุมธานีจากหน่วยงานด้านการเกษตร ด้านสถิติ และอีกหลายแหล่งที่เกี่ยวข้อง จะช่วยให้ได้คำตอบของวัตถุประสงค์ข้อแรกของงานวิจัยได้ ในขณะที่สำรวจลักษณะอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นด้านการจัดการพื้นที่และการปลูกกล้วยหอมทองภายใต้ภาวะราคาผลผลิตตกต่ำที่จะตอบวัตถุประสงค์ข้อที่สองของการวิจัยนี้จะนำภาพถ่ายจากดาวเทียมหลายช่วงเวลาในช่วงปี พ.ศ. 2547 - 2562 จากฐานข้อมูล Google Earth มาวิเคราะห์โดยใช้หลักการแปลงด้วยสายตาร่วมกับการสำรวจภาคสนาม (ปี พ.ศ. 2560 เป็นต้นมา) โดยการสำรวจและแปลงพื้นที่ปลูกกล้วยจะดำเนินการเฉพาะในอำเภอหนองเสือ ซึ่งนอกจากจะเป็นแหล่งปลูกกล้วยอันดับหนึ่งของประเทศแล้ว กว่าร้อยละ 90 ของผลผลิตกล้วย

หอมทองในจังหวัดปทุมธานีมาจากพื้นที่ปลูกในอำเภอหนองเสือ และในระหว่างการสำรวจภาคสนามจะมีการสอบถามข้อมูลจากเกษตรกรในพื้นที่แบบไม่เจาะจงจำนวนหรือเป็นการสุ่มแบบบังเอิญ ซึ่งไม่ได้ใช้แบบสอบถามและไม่มีการเก็บข้อมูลส่วนตัว โดยจะเน้นรวบรวมข้อมูลเรื่องการจัดการพื้นที่เพาะปลูกและการเลือกชนิดพืชที่ปลูก มาเป็นข้อมูลสนับสนุนการอธิบายผลการศึกษาทั้งสองวัตถุประสงค์ให้ชัดเจนขึ้นได้

ภาพที่ 2

กรอบแนวคิดการทำงาน

จากการสำรวจพื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจหลายชนิดในจังหวัดปทุมธานีที่ดำเนินการในปี พ.ศ. 2560 เป็นต้นมา ได้มีการบันทึกตำแหน่งไว้แล้วนำไปเปรียบเทียบในภาพจากดาวเทียมต่างๆ ในโปรแกรมกูเกิลเอิร์ธโปร และพิจารณาตามองค์ประกอบที่สำคัญในการแปลและตีความด้วยสายตา 8 อย่างดังได้ระบุในหัวข้อ 3.5.1 เช่น ในพื้นที่ศึกษาเป็นมะม่วง/ไม้ผลระยะโตเต็ม จะพบว่าในภาพถ่ายจากดาวเทียมบริเวณเดียวกันจะเห็นเป็นพุ่มกลมแผ่กว้างมองแทบไม่เห็นพื้นดิน เนื้อภาพหยาบ ส่วนพื้นที่ปลูกกล้วยหอมจะปรากฏในภาพถ่ายจากดาวเทียมเป็นสีเขียวอ่อน แต่ความละเอียดหรือเรียบเนียนของเนื้อภาพจะขึ้นอยู่กับกล้วยที่แผ่ปกคลุมพื้นที่ ซึ่งขึ้นอยู่กับช่วงอายุของกล้วย เป็นต้น เมื่อได้รูปแบบที่ปรากฏในภาพของพืชชนิดต่าง แล้วจึงใช้เป็นหลักในการแปลตีความภาพถ่ายจากดาวเทียมในช่วงเวลาอื่นๆ ด้วยเช่นกัน

5. ผลการวิจัย

ผลการวิจัยสามารถสรุปและอภิปราย โดยแบ่งเป็น 2 หัวข้อย่อยสอดคล้องตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังต่อไปนี้

5.1 ที่มาและลักษณะของอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นด้านการจัดการพื้นที่เพาะปลูกกล้วยหอมทอง

จากการทบทวนวรรณกรรม พบว่า หลังจากการพัฒนาพื้นที่ด้วยการขุดคลองหลักและคลองซอยในพื้นที่ทุ่งหลวง ซึ่งต่อมาเรียกบริเวณพื้นที่จังหวัดปทุมธานีว่า ทุ่งรังสิต ในระหว่างปี พ.ศ. 2433 - 2447 รวมถึงมีการนำเทคโนโลยีและการพัฒนาระบบชลประทานเป็นโครงข่ายเชื่อมโยงที่สมบูรณ์ขึ้นจนสามารถแก้ปัญหาเรื่องการควบคุมระดับน้ำเพื่อการเกษตรได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประมาณช่วงปี พ.ศ. 2500 จึงมีการเข้ามาตั้งถิ่นฐานและทำการเกษตรอย่างจริงจังมากขึ้น และมีการปรับพื้นที่รองรับการทำการเกษตรตามข้อจำกัดด้านสภาพภูมิประเทศ ซึ่งเป็นที่ลุ่ม มีน้ำขังหลายแห่ง ดังตัวอย่างพื้นที่จากการสำรวจภาคสนามในภาพที่ 4 (ด้านซ้าย) จากปัญหาสภาพดินเหนียวและเป็นกรดจัด ทำให้การปลูกข้าวจะได้ผลผลิตค่อนข้างต่ำ จึงมีการปลูกไม้ผล/ไม้ยืนต้นที่ให้ผลตอบแทนมากกว่าการทำนาข้าว โดยหลังจากมีการพัฒนาระบบชลประทานและเริ่มมีการปรับพื้นที่เพื่อเพาะปลูกเชิงพาณิชย์ในช่วงปี พ.ศ. 2500 เป็นยุคของการปลูกส้มเขียวหวาน (ส้มรังสิต) เพราะราคาดีกว่าการปลูกข้าวประกอบกับมีนายทุนมาพัฒนาพื้นที่ในเขตนี้เพื่อปลูกส้มขาย จึงมีการปรับพื้นที่แบบยกร่องสูงและมีคูขังน้ำล้อมรอบแปลงปลูก ซึ่งเป็นการจัดการพื้นที่ปลูกที่เหมาะสมกับการปลูกส้มที่เป็นไม้ผลที่ต้องการน้ำมากในหลายช่วงการเจริญเติบโต แต่ต้นส้มก็ไม่ชอบให้น้ำท่วมขัง ดังนั้น การเตรียมพื้นที่ปลูกแบบนี้ นอกจากจะใช้น้ำในควบคุมระดับความเป็นกรดของดินไม่ให้ส่งผลเสียต่อการเพาะปลูกพืชแล้วสามารถนำน้ำในคูมาใช้รดต้นพืช และคูน้ำจะช่วยคุมระดับน้ำไม่ให้ท่วม (ประกอบกับการยกร่องสูง) หรือป้องกันการน้ำแห้งอย่างฉับพลันในช่วงน้ำท่วมและน้ำแล้ง โดยเกษตรกรมักทำคันกันน้ำเพื่อป้องกันน้ำท่วมเข้าสู่แปลงปลูกในฤดูน้ำหลาก นอกจากนี้ คูน้ำยังช่วยให้การดูแลต้นส้มและเก็บเกี่ยวผลผลิตสามารถทำได้ทั่วถึงทุกแปลงปลูกด้วยการใช้เรือหรือแพขนาดเล็กล่องไปตามคูดังจะยกตัวอย่างพื้นที่ยกร่องและคูน้ำล้อมรอบที่พบจากการสำรวจภาคสนามดังภาพที่ 3 (ด้านขวา)

ภาพที่ 3

ตัวอย่างพื้นที่ลุ่มน้ำขัง (ซ้าย) และพื้นที่ยกร่องปลูกส้ม (ขวา)

ดังนั้น ที่มาของอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นด้านการจัดการพื้นที่เพาะปลูกในพื้นที่ศึกษาที่มีบทบาทมาจนถึงการปลูกกล้วยหอมทองในปัจจุบัน มีที่มาจากข้อจำกัดของสภาพพื้นที่ร่วมกับการจัดการพื้นที่ให้เหมาะสมกับพืชเศรษฐกิจที่เลือกเพาะปลูก ตั้งแต่ในช่วงของการบุกเบิกหรือพัฒนาพื้นที่แห่งนี้ จากข้อมูลของหน่วยงานด้านการเกษตรและข้อมูลจากเกษตรกรในพื้นที่ศึกษาสามารถสรุปได้ว่า อัตลักษณ์เฉพาะถิ่นที่มีการจัดการพื้นที่ปลูกแบบยกร่องและมีคูน้ำล้อมรอบนี้มีบทบาทสำคัญต่อการปลูกกล้วยหอมทองในลักษณะเดียวกันกับที่ปลูกส้ม คือ ยกร่องสูงเพื่อให้พ้นจากน้ำท่วมในภูมิประเทศแบบพื้นที่ราบลุ่มของพื้นที่ศึกษาและมีคูน้ำล้อมรอบเพื่อการดูแลและเก็บเกี่ยวผลผลิต รวมถึงระดับน้ำในคูยังสามารถควบคุมความเป็นกรดของดิน และความผันผวนของปริมาณน้ำในช่วงน้ำหลากหรือน้ำแล้งได้อีกทางหนึ่ง เมื่อเกิดสถานการณ์ภัยแล้งดังเช่นในปี พ.ศ. 2558 - 2559 การปลูกกล้วยหอมทองในพื้นที่อัตลักษณ์เฉพาะถิ่นได้รับผลกระทบน้อยกว่าการจัดการพื้นที่ปลูกแบบอื่นที่ไม่มีแหล่งกักเก็บอยู่ใกล้กับต้นกล้วย และถึงแม้ว่าในคูจะแห้งลงแต่ความชื้นในดินจะยังสามารถหล่อเลี้ยงให้กล้วยไม่เสียหายรุนแรงมากเหมือนกับการปลูกในพื้นที่อื่นดังนั้น สามารถสรุปบทบาทของการจัดการพื้นที่ปลูกแบบนี้ได้ว่า มีส่วนสำคัญต่อการผลิตกล้วยหอมทองในพื้นที่ศึกษาให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพดีและแตกต่างจากผลผลิตที่ได้จากพื้นที่อื่น ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลที่ระบุในประกาศการขึ้นทะเบียนกล้วยหอมทองปทุมของกรมทรัพย์สินทางปัญญา

จากการสำรวจภาคสนาม พบว่า อัตลักษณ์เฉพาะถิ่นด้านการจัดการพื้นที่เพาะปลูกกล้วยหอมทองแบบยกร่องมีคูน้ำล้อมรอบ ยังคงพบอยู่ทั่วไปในพื้นที่อำเภอหนองเสือ แต่พื้นที่ส่วนใหญ่ยังมีการจัดการพื้นที่ปลูกที่ไม่สอดคล้องกับข้อกำหนดด้านการเตรียมดินและการปลูกที่ระบุในประกาศขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ชื่อว่า “กล้วยหอมทองปทุม” ทะเบียนเลขที่ สข 63100136 ที่ให้มีการยกร่องกว้าง 6 - 8 เมตร ร่องคูน้ำกว้าง 1 - 1.5 เมตร ลึก 0.5 - 1 เมตร

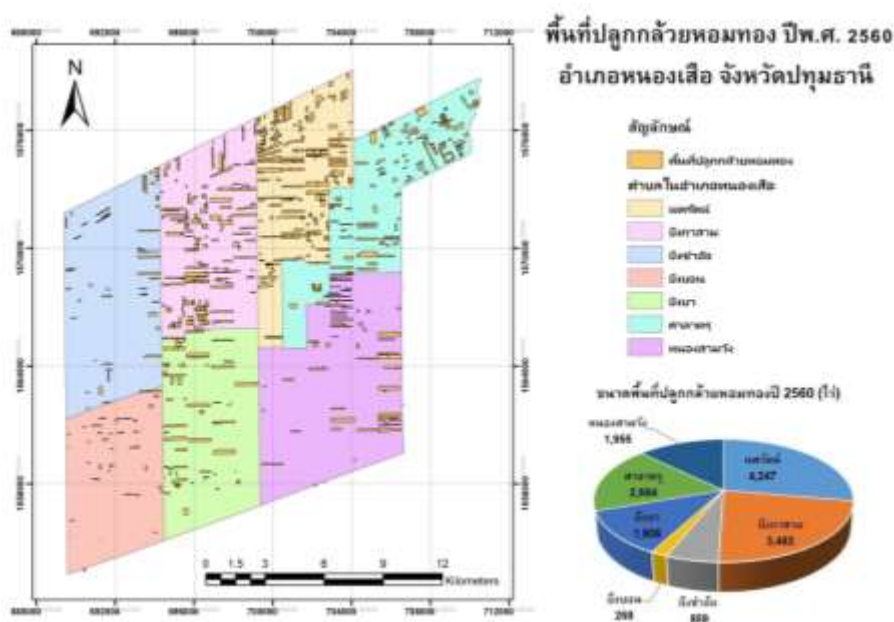
หรือถึงชั้นดินเลนของตะกอนน้ำทะเล มีคันดินอัดแน่นเพื่อป้องกันน้ำท่วม โดยพบว่า ความกว้างของการยกทรงค่อนข้างแคบกว่าที่กำหนด คือ 6 - 8 เมตร ส่วนความกว้างของคูน้ำส่วนใหญ่อยู่ในเกณฑ์ที่ระบุ ในขณะที่ความลึกของคูน้ำไม่สามารถตรวจสอบได้ในการวิจัยนี้

5.2 สถานการณ์การปลูกกล้วยหอมทองปทุมของจังหวัดปทุมธานีภายใต้ภาวะราคาผลผลิตตกต่ำ

จากการวิเคราะห์สถานการณ์การปลูกกล้วยหอมทองในอำเภอนongเสือในปี พ.ศ. 2560 ด้วยการแปลภาพถ่ายจากดาวเทียม พบว่า มีขนาดพื้นที่ปลูก 15,303 ไร่ ซึ่งมีความคลาดเคลื่อนประมาณ 5.6 เปอร์เซ็นต์ เมื่อเทียบกับขนาดพื้นที่ปลูกกล้วยหอมทองในอำเภอนongเสือของปี พ.ศ. 2560 ที่รายงานโดยสำนักงานเกษตรจังหวัดปทุมธานี คือ 14,485 ไร่ (มีรายงานเฉพาะขนาดพื้นที่ แต่ไม่ระบุตำแหน่งที่ปลูกเหมือนผลงานวิจัยนี้) โดยพื้นที่ปลูกกล้วยหอมทองส่วนใหญ่จะกระจายอยู่ทางตอนกลางและทิศตะวันออกเฉียงเหนือของอำเภอนongเสือ (ภาพที่ 4) คือในเขตตำบลนพรัตน์ ตำบลบึงกาสาม และตำบลศาลาครุ เรียงจากตำบลที่มีพื้นที่ปลูกกล้วยหอมทองมากที่สุดและรองลงมาตามลำดับ

ภาพที่ 4

พื้นที่ปลูกกล้วยหอมทองของอำเภอนongเสือจังหวัดปทุมธานีในปี พ.ศ. 2560

จากการสำรวจภาคสนามในช่วงต้นปี พ.ศ. 2560 ซึ่งเป็นช่วงที่มีการเก็บเกี่ยวผลผลิตในพื้นที่ พบว่า พื้นที่ปลูกกล้วยหอมทองที่มีการปลูกแบบยกร่องมีคูน้ำล้อมรอบและครอบคลุมพื้นที่ขนาดใหญ่ นั้น ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ปลูกเชิงพาณิชย์ คือ ปลูกในนามของบริษัทเอกชน กลุ่มสหกรณ์การเกษตร หรือพื้นที่ปลูกภายใต้พันธสัญญาการรับซื้อ/มีช่องทางการจำหน่ายล่วงหน้า ที่แน่นอน โดยการปลูกเชิงพาณิชย์มักจะเน้นปลูกเฉพาะกล้วยหอมทอง จึงไม่พบการปลูกพืชชนิดอื่นปะปนในพื้นที่ปลูก (ดังตัวอย่างพื้นที่ในภาพที่ 5) โดยพื้นที่ปลูกเหล่านี้จะมีศักยภาพด้านงบประมาณด้านแรงงาน และกระบวนการผลิตกล้วยหอมทองให้ได้ตามมาตรฐานสินค้าโอท็อปได้ไม่ยากมากนัก ในขณะที่เกษตรกรรายย่อยจะมีการจัดการพื้นที่ปลูกที่แตกต่างจากการปลูกเชิงพาณิชย์

ภาพที่ 5

การปลูกกล้วยหอมทองเป็นหลัก

หลังฤดูกาลเก็บเกี่ยวของปี พ.ศ. 2560 พบว่า ผลผลิตกล้วยหอมทองจากอำเภอหนองเสือและแหล่งผลิตอื่นๆ ทั่วประเทศออกสู่ตลาดจำนวนมาก ทำให้ราคาผลผลิตในปี พ.ศ. 2560 มีราคารับซื้อต่ำกว่าผลละ 1 บาท จากการสำรวจภาคสนามเพื่อติดตามสถานการณ์การปลูกกล้วยหอมทองในช่วงดังกล่าวหรือภายใต้ภาวะราคาผลผลิตตกต่ำ พบว่า เกษตรกรรายย่อยในหลายพื้นที่ที่เคยปลูกกล้วยหอมทองในปี พ.ศ. 2560 มีการเปลี่ยนแปลงไปปลูกพืชชนิดอื่นแทนกล้วยหอมทอง และหลายแห่งพบการปลูกพืชอื่นแบบปะปนในแปลงเดียวกันกับกล้วยหอมทอง เช่น มีการปลูกตะไคร้ มะละกอ ข้าวโพด กล้วยน้ำว้า รวมถึงผักต่าง ๆ เพิ่มขึ้น (ดังแสดงในภาพที่ 6) เนื่องจากราคาผลผลิตของพืชทางเลือกข้างต้นมีความผันผวนน้อยกว่าราคากล้วยหอมทองและใช้เวลาปลูกสั้นกว่า (3 - 6 เดือน)

ภาพที่ 6

การปลูกพืชเศรษฐกิจแบบผสมผสานกับกล้วยหอมทอง

ส่วนกล้วยน้ำว้าพบว่า มีการปลูกมากขึ้นและมาแทนที่กล้วยหอมทองในหลายบริเวณ เพราะสามารถแปรรูปเป็นอาหารและผลิตภัณฑ์ได้หลากหลายกว่ากล้วยหอมทองที่เน้นรับประทาน ผลสดเป็นหลัก อีกทั้งการปลูกกล้วยหอมทองมีต้นทุนสูงในการดูแล เฝ้าระวังศัตรูพืชและโรคพืช ระวังการให้น้ำในปริมาณที่เหมาะสม อีกทั้งเมื่อต้นกล้วยสูงขึ้นหรือเริ่มออกเครือก็ต้องการการค้ำ ลำต้น เพื่อป้องกันการหักโค่นจากลมกระโชกที่เกิดขึ้นบ่อยในช่วงหน้าฝนและช่วงที่มีมรสุมในพื้นที่ รวมถึงการเก็บเกี่ยวและจัดการบรรจุภัณฑ์ ดังนั้น เมื่อรวมค่าแรงงาน วัสดุอุปกรณ์หรือเครื่องมือที่เกี่ยวข้องในกระบวนการผลิตตลอดระยะเวลาการเพาะปลูกจนถึงการเก็บเกี่ยวผลผลิต ประมาณ 9-10 เดือนแล้ว หากปลูกเฉพาะกล้วยหอมทองแล้วประสบปัญหาการราคาผลผลิตตกต่ำ ก็จะไม่คุ้มทุนหรือคุ้มค่าที่จะปลูกต่อไปหรือปลูกเฉพาะกล้วยหอมทองอย่างเดียว

เนื่องจากพื้นที่ปลูกกล้วยหอมทองที่วิเคราะห์ไว้ข้างต้น (ภาพที่ 4) หลายแห่งเคยเป็นพื้นที่ปลูกส้มและไม้ผลชนิดอื่นมาก่อน ซึ่งการศึกษาศถานการณ์การปลูกพืชเศรษฐกิจและกล้วยหอมทองในพื้นที่ศึกษาจะใช้พื้นที่ตัวอย่าง (ในเขตพื้นที่สีเหลือง ดังแสดงในภาพที่ 7) ที่ตั้งอยู่ไม่ไกลจากองค์การบริหารส่วนตำบลบึงกาสาม ในอำเภอหนองเสือ และเมื่อนำภาพถ่ายจากดาวเทียมแบบหลายช่วงเวลา คือ ระหว่างปี พ.ศ. 2547 - 2562 มาพิจารณาแบบแปลด้วยสายตาพบว่า ในปี พ.ศ. 2547 พื้นที่ตัวอย่างเคยเป็นพื้นที่ปลูกไม้ผลที่ปลูกในพื้นที่แบบยกร่อง โดยลักษณะที่เป็นพุ่มกลมสีเขียว (เนื้อหาไม่เรียบเนียน) ที่ปรากฏในภาพถ่ายจากดาวเทียมจะ

แสดงถึงไม้ผลที่มีลักษณะพุ่มคล้ายลำไยหรือมะม่วงที่กำลังเติบโต แต่ในภาพจะเห็นร่องน้ำหรือ
 สีดำที่แสดงส่วนที่เป็นน้ำได้ยาก เพราะมีการบดบังจากเรือนยอดต้นไม้ ประกอบกับอาจมีการ
 ขุดคูน้ำหรือร่องระหว่างแปลงปลูกที่ค่อนข้างแคบจึงมองเห็นคูน้ำได้ไม่ชัดเจน เมื่อพิจารณา
 ภาพถ่ายจากดาวเทียมในช่วงต้นปี พ.ศ. 2557 พบว่า เป็นไม้ผลระยะโตเต็มที่ที่มีขนาดเรือน
 ยอด/ทรงพุ่มมีทั้งแบบกลมและแบบแผ่ขยายไร้รูปทรงชัดเจนปกคลุมพื้นที่มา โดยอาจเป็นไม้
 ผลที่โตต่อเนื่องจาก 10 ปีก่อน และอาจปลูกพืชชนิดใหม่มาแล้วหลายปีก่อนหน้านั้น เนื้อภาพ
 ไม่เรียบเนียน แต่ในปีเดียวกัน (เดือนตุลาคม 2557) พื้นที่ตัวอย่างแห่งนี้มีการปรับเปลี่ยนไป
 เป็นปลูกกล้วยหอมทองบนพื้นที่ปลูกแบบยกร่อง โดยในภาพจะพบว่า มีต้นกล้วยเจริญเติบโต
 หลายระยะหรือหลายช่วงอายุ สังเกตจากสีเขียวอ่อน/เข้มแตกต่างกันในพื้นที่ตัวอย่าง แต่เนื้อภาพ
 จะค่อนข้างเรียบเนียนโดยเฉพาะหากเป็นบริเวณที่มีใบกล้วยแผ่ปกคลุมดินแล้ว เนื่องจากการ
 ปลูกกล้วยในพื้นที่ใหญ่มักจะปลูกไม่พร้อมกันในพื้นที่ เพื่อจะได้มีผลผลิตให้เก็บเกี่ยวได้อย่าง
 ต่อเนื่อง หากมีขนาดต้นและความหนาแน่นใบไม่เท่ากัน จะปรากฏสีเขียวอ่อน/เข้มต่างกันในภาพ
 และบางบริเวณที่ต้นกล้วยยังมีขนาดเล็กหรืออยู่ในช่วงเตรียมดินจะเห็นสีของดินเป็นสีน้ำตาล
 เด่นชัดกว่าสีเขียวของต้นพืช จนกระทั่งเมื่อมีการปรับเปลี่ยนจากการปลูกกล้วยหอมทองไปเป็น
 การปลูกพืชแบบผสมผสาน มีการลดขนาดพื้นที่ปลูกกล้วยหอมทองลงและมีการปลูกไม้ผล
 ชนิดอื่น พืชไร่ และผักเข้ามาแทนที่ ดังจะเห็นได้จากพื้นที่ตัวอย่างที่หลายบริเวณมีเจดสีและ
 เนื้อภาพที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน ซึ่งแสดงได้ถึงความแตกต่างของระยะการเจริญเติบโตของพืช
 ชนิดเดียวกัน และความแตกต่างระหว่างชนิดพืชที่ปลูกภายในพื้นที่ตัวอย่างหรือในภาพถ่าย
 จากดาวเทียมตั้งแต่ปี พ.ศ. 2561 เป็นต้นมา

ภาพที่ 7

สถานการณ์การปลูกพืชเศรษฐกิจในพื้นที่ตัวอย่างหลายช่วงเวลา

30 ต.ค. 2547

ไม้ผลระยะเต็บโต

17 ม.ค. 2557

ไม้ผลระยะโตเต็มที่

13 ต.ค. 2557

กล้วยหอมทอง

22 เม.ย. 2560

กล้วยหอมทอง

11 เม.ย. 2561

กล้วยหอมทอง

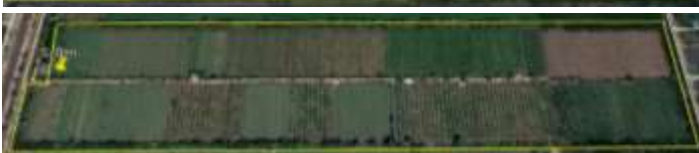
ไม้ผล พืชไร่ ผัก

15 ธ.ค. 2562

กล้วยหอมทอง

ไม้ผล พืชไร่ ผัก

หลังจากปี พ.ศ. 2560 เกษตรกรรายย่อยจำนวนไม่น้อยหันไปปลูกพืชที่หลากหลายภายในแปลงปลูกกล้วยหอมทอง เพื่อเป็นการลดความเสี่ยงหรือผลกระทบจากการผันผวนของราคากล้วยหอมทองได้ แต่การปลูกแบบนี้อาจไม่สอดคล้องกับข้อกำหนดด้านการเตรียมดินและการปลูกที่ระบุในประกาศขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ชื่อว่า “กล้วยหอมทองปทุม” ทะเบียนเลขที่ สช 63100136 ที่กำหนดให้มีการขุดหลุมกว้าง ยาว และลึกด้านละ 30 เซนติเมตร และควรปลูกกล้วยหอมทองแบบเว้นระยะห่างระหว่างหน่อ 1 - 2 เมตร หรือตามความเหมาะสมของพื้นที่ (กรมทรัพย์สินทางปัญญา, 2563) แต่การปลูกกล้วยหอมทองปะปนกับพืชอื่นๆ ทำให้การเว้นระยะ การดูแลรดน้ำ การป้องกันศัตรูหรือโรคพืช การใส่ปุ๋ยและบำรุงรักษาของพืชคนละชนิดก็มักมีความแตกต่างกัน ก็ยังทำให้การควบคุมคุณภาพของผลผลิตทำได้ยากขึ้น

6. สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยสามารถสรุปได้ว่า อัตลักษณ์เฉพาะถิ่นด้านการจัดการพื้นที่เพาะปลูกของพื้นที่ศึกษานี้มีที่มาจากข้อจำกัดของสภาพพื้นที่แบบที่ราบลุ่มมีน้ำขังอยู่หลายแห่งในพื้นที่และมีลักษณะเนื้อดินเป็นดินเหนียวและเป็นกรดจัดไม่ค่อยเหมาะสมกับการปลูกข้าวและพืชไร่ ประกอบกับความต้องการปลูกส้มเขียวหวานของนายทุนและเกษตรกรที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในยุคที่ระบบชลประทานในพื้นที่ศึกษาพัฒนาดีขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2500 โดยการยกทรงเป็นแปลงยาวแบบมีคูน้ำล้อมรอบเป็นการจัดการพื้นที่ที่มีบทบาทมากต่อการปลูกกล้วยหอมทองและพืชเศรษฐกิจในพื้นที่ศึกษา เพราะเป็นการจัดการพื้นที่ปลูกที่ทำให้สามารถใช้น้ำในคูน้ำรดต้นพืช ช่วยให้การดูแลรักษาทำได้ทั่วถึงเพราะสามารถเข้าถึงแปลงปลูกและต้นพืชทางคูน้ำด้วยการใช้แพหรือเรือขนาดเล็ก และมีข้อได้เปรียบกว่าการจัดการพื้นที่ปลูกแบบอื่นภายใต้สถานการณ์ภัยแล้งและน้ำ เนื่องจากการปลูกแบบยกทรงมีคูน้ำล้อมรอบจะมีส่วนป้องกันไม่ให้น้ำท่วมขังและน้ำหรือจมน้ำจนเกิดความเสียหายต่อผลผลิตนั่นเอง โดยอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นด้านการจัดการพื้นที่ปลูกในจังหวัดปทุมธานี ทำให้ได้ผลผลิตกล้วยลูกใหญ่และมีคุณภาพดี ดังได้ระบุไว้เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ของสินค้าโอท็อปของจังหวัดปทุมธานี “กล้วยหอมทองปทุม”

ส่วนการติดตามสถานการณ์การปลูกกล้วยหอมทองของจังหวัดปทุมธานีภายใต้ภาวะราคาผลผลิตตกต่ำ พบว่า หลังจากประสบปัญหาภัยแล้งในปี พ.ศ. 2558 - 2559 ที่ทำให้พื้นที่และผลผลิตกล้วยหอมทองลดลงทั่วประเทศ โดยในปี พ.ศ. 2560 พื้นที่ปลูกกล้วยหอมทองเพิ่มขึ้นมาประมาณ 4,000 ไร่ ในพื้นที่อำเภอหนองเสือ และลดลงประมาณ 2,000 ไร่ในปีต่อมา แต่จากราคาผลผลิตในปี พ.ศ. 2560 ซึ่งตกต่ำกว่าปีก่อนมาก ทำให้การปลูกกล้วยหอมทองรวมกับการปลูกพืชชนิดอื่นมีมากขึ้นและเห็นได้ชัดเจนในปี พ.ศ. 2561 เป็นต้นมา เพื่อเป็นลดความเสี่ยงจากความผันผวนของราคากล้วยหอมทอง และลดต้นทุนค่าแรงงานและวัสดุที่ใช้ในการดูแลต้นกล้วยจำนวนมาก ที่อาจเป็นการลงทุนไม่คุ้มกับราคาผลผลิตในปีต่อไป ส่วนการปลูกแบบเชิงพาณิชย์ที่มักมีขนาดแปลงใหญ่ ๆ ในปี พ.ศ. 2560 จนถึงปัจจุบัน พบว่า ยังเน้นปลูกกล้วยหอมทองเป็นหลัก แต่จะแบ่งแปลงปลูกไม่พร้อมกัน เพื่อให้ได้ผลผลิตออกสู่ตลาดทั้งปี

จากการพูดคุยกับเกษตรกรบางรายในพื้นที่อำเภอหนองเสือ และจากข้อมูลของสำนักงานเกษตรจังหวัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง พบว่า ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจเลือกปลูกพืชเศรษฐกิจของเกษตรกรในอำเภอหนองเสือ จังหวัดปทุมธานี พบว่า สอดคล้องกับปัจจัยที่ระบุในงานวิจัยของอรพิมพ์ สุริยา เฉลิมพล จตุพร พัฒนา สุขประเสริฐ และสุวิสา พัฒนเกียรติ (2560) นิภานีภา บุญช่วย (2560) และศิริพร งามเชย (2551) ที่มีการสรุปว่า ราคาผลผลิตในปีที่ผ่านมาหรือความต้องการของตลาด เป็นปัจจัยสำคัญต่อการตัดสินใจเลือกปลูกพืชเศรษฐกิจอย่างมาก นอกจากนี้ ยังมีค่าแรงงานหรือต้นทุนการผลิต ความรู้เกี่ยวกับการผลิตกล้วยหอมให้ได้มาตรฐาน

รวมถึงปริมาณน้ำฝนหรือสภาพภูมิอากาศ ก็เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจรองลงมา โดยการใช้ราคาผลผลิตเป็นปัจจัยสำคัญทำให้เกิดการขยายพื้นที่การผลิตเมื่อราคาดี และหลังจากราคาคงต่ำก็จะมีการลดพื้นที่ปลูกไปปลูกพืชที่ราคาดีและเป็นที่ต้องการของตลาดมาแทนที่ ดังที่พบในการวิเคราะห์ภาพของพื้นที่ตัวอย่างหลายช่วงเวลา

ประโยชน์จากการศึกษานี้ ช่วยให้เข้าใจที่มาและบทบาทสำคัญของอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นที่มีต่อการปลูกกล้วยหอมทอง และทราบถึงสถานการณ์การปลูกกล้วยหอมทองในพื้นที่ศึกษา และจากการสำรวจภาคสนามพบว่า ขนาดร่อง/แปลงปลูก การเว้นระยะห่างระหว่างหน่อ หรือการปลูกปะปนกับพืชอื่นๆ ของเกษตรกรส่วนใหญ่ที่ไม่สอดคล้องกับข้อกำหนดด้านการเตรียมดิน และการปลูกกล้วยหอมทองปทุมที่ระบุในประกาศขึ้นทะเบียนสิ่งขึ้นชื่อทางภูมิศาสตร์เลขที่ สข 63100136 ซึ่งแสดงให้เห็นถึงอุปสรรคสำคัญที่จะนำไปสู่การยกระดับการปลูกกล้วยหอมทองในแหล่งเพาะปลูกหลักของจังหวัดปทุมธานีและของประเทศให้มีคุณภาพหรือได้มาตรฐานของสินค้าโอท็อปตามเป้าหมายของจังหวัด ทั้งนี้ ผลจากการศึกษาตามวัตถุประสงค์ที่ 2 ซึ่งมีการนำเสนอทั้งตำแหน่งและขนาดพื้นที่ปลูกกล้วยหอมทอง จะเป็นประโยชน์ต่องานส่งเสริมการปลูกกล้วยหอมทองปทุมของสำนักงานเกษตรจังหวัดปทุมธานี รวมถึงหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมมาตรฐานของสินค้าโอท็อปจังหวัดปทุมธานี สำหรับการวางแผนในการดำเนินการสนับสนุนด้านองค์ความรู้ หรือการควบคุมมาตรฐานสินค้าได้อย่างตรงจุด จากการสำรวจภาคสนาม พบว่าแปลงปลูกขนาดใหญ่ที่มีการปลูกเชิงพาณิชย์ เน้นปลูกกล้วยหอมทองเป็นหลักและมีการจัดการพื้นที่ปลูกอย่างเป็นระบบ จะมีศักยภาพสำหรับการผลิตกล้วยหอมทองปทุมหรือควบคุมคุณภาพสินค้าโอท็อปมากกว่าเกษตรกรรายย่อย ดังนั้น ในโอกาสต่อไปควรมีการต่อยอดการวิจัยเพื่อศึกษาอุปสรรคและโอกาสในการปรับปรุงการผลิตกล้วยหอมทองให้เป็นไปตามมาตรฐานสินค้าโอท็อปของจังหวัดปทุมธานี และแนวทางการยกระดับสินค้าดังกล่าวให้มีมาตรฐานสูงกว่ากล้วยหอมทองที่ปลูกจากแหล่งอื่นๆ เพื่อโอกาสในการเพิ่มช่องทางการจำหน่ายทั้งในและต่างประเทศ รวมถึงการประเมินสถานการณ์ของการปลูกกล้วยหอมทองปทุมเป็นสินค้าโอท็อปในอนาคตทั้งแบบระยะสั้นระยะกลาง และระยะยาว นอกจากนี้ ควรมีการศึกษาการผลิตสินค้าโอท็อปที่น่าสนใจในพื้นที่อื่นๆ ต่อไปในอนาคต

เนื่องจากปัจจัยในการตัดสินใจปลูกพืชเศรษฐกิจของเกษตรกร คือ รายได้/ราคาผลตอบแทน และในภาวะที่กล้วยหอมทองมีแหล่งผลิตหลายแหล่งจากทั่วประเทศจึงทำให้มีผลผลิตล้นตลาดและราคาคงต่ำมาหลายปี เกษตรกรรายย่อยหรือเกษตรกรที่ไม่ได้เน้นปลูกตามพันธสัญญาหรือปลูกเชิงพาณิชย์ภายใต้การดำเนินงานของบริษัทย่อมอยากเลือกปลูกพืชอื่นที่ให้ผลตอบแทนสูงกว่าหรือปลูกพืชแบบผสมผสานแทนการปลูกกล้วยหอมเพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตาม การปลูกกล้วยหอมทองแบบผสมผสานกับพืชอื่น (ใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง หรือ

กระบวนการผลิตแตกต่างกัน/หลายมาตรฐาน) จะส่งผลให้การควบคุมดูแลให้ได้มาตรฐานการผลิตสินค้าทำได้ยาก ดังนั้น สำนักงานเกษตรจังหวัดปทุมธานีและหน่วยงานที่ควบคุมมาตรฐานการผลิตสินค้าโอท็อปควรต้องประสานความร่วมมือกับหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในการวางแผนอบรมเรื่องกระบวนการและมาตรฐานการผลิตกล้วยหอมทองปทุมทุกขั้นตอนให้แก่เกษตรกรในพื้นที่ที่มีความพร้อมจะปลูก หรือภาครัฐควรต้องมีแผนสนับสนุนการลงทุนปลูกกล้วยหอมทองให้ได้มาตรฐานสินค้าโอท็อปให้แก่เกษตรกรที่มีข้อจำกัดในการลงทุนแต่มีพื้นที่และศักยภาพในการปลูกได้ นอกจากนี้ ควรมีการรับรองหรือประกันรายได้ของเกษตรกรในระหว่างที่พัฒนาการปลูกกล้วยหอมทองปทุมให้ได้มาตรฐานสินค้าโอท็อป ซึ่งอาจต้องใช้เวลาหลายรอบฤดูการผลิต โดยในระหว่างที่สินค้ายังไม่ได้มาตรฐานโอท็อป เกษตรกรอาจต้องส่งผลผลิตออกจำหน่ายแข่งกับผลผลิตที่มาจากแหล่งอื่นๆ ทั่วประเทศในราคาที่ไม่คุ้มทุน จึงจำเป็นต้องมีการประกันราคาหรือรับรองรายได้ดังกล่าว และที่สำคัญ คือ ควรจัดหาตลาดหรือแหล่งรับซื้อทั้งในและต่างประเทศใหม่ๆ ที่สนใจสินค้าโอท็อป เพื่อให้เกษตรกรในจังหวัดปทุมธานีได้รับประโยชน์จากการขึ้นทะเบียนและคุ้มครองเป็นสินค้าโอท็อปของ “กล้วยหอมทองปทุม” โดยสามารถสร้างชื่อเสียงและความมั่นคงทางรายได้ให้แก่คนในท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืน

ข้อจำกัดในการศึกษานี้ ได้แก่ การพิจารณาเพียงอัตลักษณ์ด้านการจัดการพื้นที่ปลูกกล้วยหอมทองซึ่งเป็นเพียงคุณสมบัติด้านกายภาพส่วนหนึ่งของสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์หรือคุณสมบัติของกล้วยหอมทองปทุมซึ่งเป็นสินค้าโอท็อปของจังหวัดปทุมธานีเท่านั้น โดยจะเน้นพิจารณาเฉพาะลักษณะและขนาดของการยกร่องและคูน้ำที่เกิดขึ้นตั้งแต่การปลูกส้มในอดีตรวมถึงระยะห่างระหว่างหน่อหรือต้นกล้วย เนื่องจากเป็นสิ่งที่มองเห็นได้ง่ายจากการสำรวจภาคสนาม ส่วนการติดตามสถานการณ์การเพาะปลูกกล้วยหอมทองในอำเภอหนองเสือซึ่งเป็นแหล่งปลูกกล้วยหอมทองอันดับหนึ่งของประเทศ จะใช้ภาพถ่ายจากดาวเทียมที่บันทึกในปี พ.ศ. 2560 เพราะเป็นปีรอยต่อที่มีการปลูกเพิ่มจากปีที่ผ่านมาและปรับลดในปีถัดมา แต่จากข้อจำกัดของภาพถ่ายจากดาวเทียมที่มีรายละเอียดเชิงพื้นที่ค่อนข้างจำกัด ทำให้การแปลด้วยสายตาหรือการจำแนกชนิดพืชในพื้นที่ที่มีการปลูกพืชปะปนกันหลายชนิดทำได้ยาก ดังนั้น การศึกษาสถานการณ์การเพาะปลูกกล้วยหอมทองหลังจากปี พ.ศ. 2560 จึงเลือกเพียงพื้นที่ตัวอย่างที่เห็นสัดส่วนของการปะปนที่ชัดเจนมานำเสนอร่วมกับการสำรวจพื้นที่และการชักถามเกษตรกรที่พบเจอในพื้นที่โดยไม่ได้นัดหมายซึ่งมีจำนวนไม่ถึง 10 คนตลอดระยะเวลาสำรวจซึ่งเน้นสอบถามเฉพาะบทบาทของอัตลักษณ์การจัดการพื้นที่ปลูกและการปลูกกล้วยหรือพืชเศรษฐกิจในพื้นที่ศึกษา โดยเป็นการศึกษาที่ไม่ได้มุ่งเก็บข้อมูลประชากรหรือเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ศึกษา หากมีการศึกษาสถานการณ์การปลูกพืชเศรษฐกิจหรือสินค้าโอท็อปในจังหวัดปทุมธานีเพิ่มเติมหรือเป็นการศึกษาในลักษณะเดียวกันในพื้นที่อื่นๆ ควรมีการวิเคราะห์สถานการณ์

หรือสำรวจข้อมูลพื้นที่ปลูกกล้วยหอมทองปทุมและพืชเศรษฐกิจสำคัญอื่น ๆ มีการเปรียบเทียบข้อมูลการผลิตและรายได้ระหว่างเกษตรกรผู้ปลูกกล้วยหอมทองปทุมตามมาตรฐานสินค้าจีโอและผู้ปลูกกล้วยหรือพืชอื่นที่ไม่ได้รับรองเป็นสินค้าจีโอเพิ่มเติมทั้งในสถานการณ์ปกติและไม่ปกติ (หลังประสบภัยธรรมชาติ หรือในสถานการณ์ที่อุปสงค์และอุปทานไม่สอดคล้องกันอย่างมาก) ควรมีการเก็บข้อมูลประชากรด้วยการสุ่มตัวอย่างของเกษตรกรที่เป็นตัวแทนให้ครอบคลุมพื้นที่ปลูกทั้งหมดและมีจำนวนตัวอย่างที่เพียงพอและเหมาะสม มีการรวบรวมข้อมูลเศรษฐกิจและสังคม รวมถึงข้อมูลคุณสมบัติอื่นๆ ของสิ่งป้อนชีวะทางภูมิศาสตร์เพิ่มเติมด้วยเครื่องมือที่เหมาะสม เช่น แบบสอบถามที่มีประสิทธิภาพ ภาพถ่ายจากดาวเทียมที่มีรายละเอียดเชิงพื้นที่ชัดเจนและเป็นภาพที่อยู่ในช่วงเวลาที่ทำกรวิเคราะห์หรือทันต่อเหตุการณ์มาใช้ในการวิจัย เพื่อให้ได้ข้อมูลอย่างรอบด้านและทันสมัยมาสนับสนุนการทำงานของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการสนับสนุนด้านการพัฒนาสินค้าจีโอของท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

เอกสารอ้างอิง/References

- กรมทรัพยากรทางปัญญา. (2559). ความรู้เบื้องต้น เรื่องสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์. *ประกาศกรมทรัพยากรทางปัญญา เรื่อง การขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ กล้วยหอมทอง ทะเบียนเลขที่ สข 63100136 (GI136)*. <http://www.ipthailand.go.th/th/faq/item/ความรู้เบื้องต้น-เรื่องสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์.html>
- กรมทรัพยากรทางปัญญา. (2563). *ประกาศกรมทรัพยากรทางปัญญา เรื่อง การขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ กล้วยหอมทอง ทะเบียนเลขที่ สข 63100136 (GI136)*. <https://www.ipthailand.go.th/th/gio11/item/63100136.html>
- กรมวิชาการเกษตร. (2559). *ยุทธศาสตร์การพัฒนางานวิจัยกล้วย พ.ศ. 2559 - 2563*. www.doa.go.th/hortold/images/stories/strategyplanhort/strategybanana.doc
- ฉลอง สุนทรวาณิช และคณะ. (2538). *ร้อยปีคลองรังสิต โครงการวิจัยนำร่องเฉลิมฉลองวโรกาสกาญจนาภิเษก*. สถาบันไทยคดีศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. <https://www.thaiwater.net/web/index.php/knowledge/130-knowledge/718-100yrs-rangsit.html>
- นิพนธ์ นุญช่วย. (2560). การศึกษาต้นทุนและผลตอบแทนของการปลูกกล้วยน้ำว้า ในเขตอำเภอยาง จังหวัดเพชรบุรี. *วารสารฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ*, 10(1), 1884-1894. <https://www.tci-thaijo.org/index.php/Veridian-E-Journal/>
- ประชาชาติธุรกิจออนไลน์. (2558). *กล้วยหอมทอง บวมสุดขีดราคาพุ่ง 100% “หนองเสื่อ” เมืองปทุมอันดับ 1 ป้อนโมเดิร์นเทรด-เซเว่นฯ*. http://www.prachachat.net/news_detail.php?newsid=1439971262
- ประชาชาติธุรกิจออนไลน์. (2560). *ชวานาแห่ปลูกกล้วยแทนนาปราง ชีพพลายล้มทุบราคาฮวบ ลูกละ 80 สตางค์*. <https://www.prachachat.net/local-economy/news-713>
- ผู้จัดการออนไลน์. (2560). *กลุ่มวิสาหกิจกล้วยหอมทองควมราคาต่ำ หวังหน้าแล้งพุ่งสูงหวั่น 200 บาท*. <http://www.manager.co.th/QOL/ViewNews.aspx?NewsID=9600000031393>
- ศิริพร งามเซย. (2551). *การวิเคราะห์การตอบสนองอุปทานกล้วยหอมในประเทศไทย [วิทยานิพนธ์ปริญญาโท]*. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร (องค์การมหาชน). (2559). *บันทึกเหตุการณ์ภัยแล้ง ปี 2558/2559*. <https://www.thaiwater.net/current/2016/drought59/body.html#top>

- สุนทรี อาสะไวย์. (2530). *ประวัติคลองรังสิต: การพัฒนาที่ดินและผลกระทบต่อสังคม พ.ศ. 2431 - 2457*. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สำนักงานเกษตรจังหวัดปทุมธานี. (2558). *ข้อมูลพื้นฐานด้านการเกษตรจังหวัดปทุมธานี ปี 2557/58*.
http://www.pathumthani.doae.go.th/dataset/Data%202557_final_for%20PR.pdf
- สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดปทุมธานี. (2563). *ข้อมูลเพื่อการวางแผนการพัฒนาการเกษตรและสหกรณ์ รายสินค้าของจังหวัดปทุมธานีปี 2563 “กล้วยหอม”*.
<https://www.opsmoac.go.th/pathumthani-dwl-files-421391791163> (น.54-55)
- สำนักงานพัฒนาเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ (องค์การมหาชน). (2552). *ตำราเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศศาสตร์ (Space Technology and Geo-Informatics)*. อมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ. (2559). *มาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติมกอช 0006-2548 กล้วย. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์*.
<http://www.acfs.go.th/standard/download/banana.pdf>
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. 2563. *ข้อมูลเศรษฐกิจการเกษตร: การใช้ที่ดิน ปี 2545 - 2562*. สืบค้นล่าสุด 30 มิถุนายน 2563, จาก <http://www.oae.go.th/view/1/การใช้ที่ดิน/TH-TH>
- สำนักงานสถิติปทุมธานี. (2563). *รายงานสถิติจังหวัดปทุมธานี พ.ศ. 2557 - 2562*. สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม. <http://pathumthani.nso.go.th>
- อรพิมพ์ สุริยา, เฉลิมพล จตุพร, พัฒนา สุขประเสริฐ, และสุวิสา พัฒนเกียรติ. (2560). ปัจจัยที่ส่งผลต่อการผลิตกล้วยหอมของเกษตรกรในอำเภอหนองเสือ จังหวัดปทุมธานี. *วารสารปัญญาวิวัฒน์*, 9(2), 208-218.
- อาสาฬห์ สุวรรณฤทธิ์. (2553). *พัฒนาการความเป็นเมืองในทุ่งรังสิตกับพลวัตพื้นที่สีเขียวชนเมืองกรุงเทพฯ. วารสารวิชาการสถาปัตยกรรมศาสตร์, ธันวาคม, 119-130*.
- InfoQuest Limited. (2562). *มติคณะรัฐมนตรี เรื่อง “มาตรการส่งเสริมการขึ้นทะเบียนและเพิ่มมูลค่าการตลาดของการจำหน่ายสินค้าสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (Geographical Indications: GI) ไทย”*. <https://www.ryt9.com/s/cabt/2955976>
- Natural Resources Canada (NRC). (2015). *Elements of Visual Interpretation*.
<https://www.nrcan.gc.ca/node/9291>

Tanabe, S. (1977). *Historical geography of the canal system in the Chao Phraya Delta from the Ayutthaya period to the fourth reign of the Ratanakosin Dynasty*. Center for Southeast Asian Studies, Kyoto University, Kyoto.
http://www.siameseheritage.org/jsspdf/1971/JSS_065_2d_Tanabe_HistoricalGeographyOfCanalSysemInChaoPhrayaRiverDelta.pdf